

ELS CEMENTIRIS DE LA VILA (TALAMANCA), CAN RIOLS (NAVÀS) I EL SERRAT DELS MORTS (SALLENT)

APUNTS PER A UNA TIPOLOGIA SEPULCRAL DE L'EDAT MITJANA AL BAGES

Antoni Daura i Jorba

Joan Galobart i Badal

El món funerari medieval ha gaudit, en els darrers anys, d'una revalorització important per part dels estudiosos. Manté, per altra banda, un alt grau d'interès perquè, tal com s'esdevé en d'altres èpoques històriques, l'ambient que envolta els morts apareix com un dels aspectes socials més atractius per a conèixer els costums de qualsevol comunitat humana.

En el present article s'aprofita l'avinentsa de la descripció d'uns conjunts nous de tombes, que completen el catàleg comarcal, per a fer una ordenació tipològica que pot servir per anar configurant les bases per a l'estudi d'aquestes manifestacions sepulcral a Catalunya.

De tota manera, no havíem tingut encara l'oportunitat d'ordenar per tipus els diversos enterraments, i catalogar-los amb la intenció de deixar sentades les bases per a futurs treballs. Era, de fet, una tasca que calia portar a terme. Però, anem ja, sense més preàmbuls, a exposar les característiques particulars d'aquestes tombes.

LES SEPULTURES DE LA VILA (TALAMANCA)

Localització: Es tracta d'unes sepultures localitzables a uns 150 m a ponent de la masia de la Vila, en uns blocs petris esberlats i caiguts. Terme municipal de Talamanca. Coordenades geogràfiques: Longitud 5° 38'20"; Latitud 41° 43' 40" (mapa del Instituto Geográfico y Catastral, full n° 363 - actualment *Instituto Geográfico Nacional*)

Tomba n° 1:

Tipus: trapezial (B). Excavada a la roca.

Orientació: Est-Oest (peus-cap).

Mesures: Llargada total: 210 cm.

Amplada cap: 54 cm.

Amplada cos: 44 cm.

Amplada peus: 33 cm.

Fondària: 50 cm.

Distància encaix llosa de coberta/tomba: 11 cm.

Tomba n° 2:

(Al costat de l'anterior, separada per 35 cm).

Tipus: Trapezial (B). Excavada a la roca.

Orientació Est-Oest (peus-cap).

Mesures: Llargada total: 195 cm.

Amplada cap: 55 cm.

Amplada cos: 50 cm.

Amplada peus: 22 cm.

Fondària: 45 cm.

Distància encaix llosa de coberta/tomba: 25 cm.

Nota: Al costat dels peus hi ha un petit forat circular de 10 cm. de diàmetre per fer-hi, probablement, libacions.

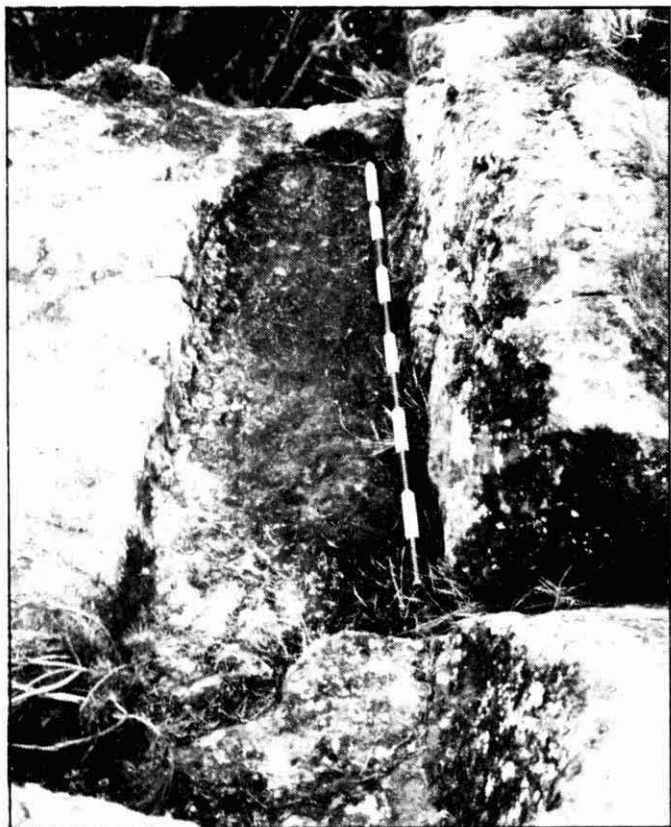
Tomba n° 3:

(A una cinquantena de metres de les anteriors).

Tipus: D'extrems arrodonits (C). Excavada a la roca.

Orientació: Nord-Sud (cap-peus).

El fet de poder presentar avui uns nous conjunts de sepultures medievals a la nostra comarca creiem que esdevé una bona ocasió per realitzar un ràpid repàs de les estacions fins ara localitzades i estudiades i, al mateix temps, assajar un quadre tipològic de totes elles. No és pas la primera vegada que ens atensem a aquest aspecte de l'arqueologia de l'edat mitjana (1); des de fa ja alguns anys hem tingut interès per anar inventariant totes les troballes que, poc a poc, s'han anat produint, de cara a contribuir a la seva coneixença.



Tomba n° 1 de la necròpolis de la Vila (Talamanca).

Mesures: Llargada total: es troba escapçada, sols se'n conserven 110 cms.

Amplada cap: ?

Amplada cos: 39 cm.

Amplada peus: 35 cm.

Fondària: 17 cm.

Tomba n° 4: (Al costat de la precedent).

Tipus: D'extrems arrodonits (C). Excavada a la roca.

Orientació: Nord-Sud (cap-peus).

Mesures: Llargada total: 175 cm.

Amplada cap: 42 cm.

Amplada cos: 46 cm.

Amplada peus: 30 cm.

Fondària: 50 cm.

Observacions:

Les presents sepultures es troben situades a un quilòmetre escàs d'un interessant poblat ibèric (Puig Castellar), estudiat per Eduard Sánchez, a qui devem la notícia de llur existència (2). Ell mateix, per altra banda, ens ha ensenyat unes olles globulars de terrissa grisa, típiques del segle XII, que demostren, com a mínim, l'ocupació de l'indret en plena Edat Mitjana.

TOMBES DE CAN RIOLS (NAVÀS)

Localització: A prop de la masia de Can Riols, que és situada a tocar l'indret de Valls de Torroella (Navàs), s'hi troba un interessant



Sepultura n° 1 de can Riols (Navàs). Hom distingeix força bé l'encaix per a la coberta, ja desapareguda.

conjunt arqueològic medieval. Es tracta d'unes tombes fetes a la pedra, que estudiarem aquí, i d'unes estructures, excavades també a la roca (dipòsits, canalets, etc.), probablement relacionades amb la transformació del vi o de l'oli. D'elles ens n'ocuparem en un proper treball. Tot plegat respon a les coordenades geogràfiques següents: Longitud 1° 44' 30"; Latitud 41° 51' 20" (mapa del Instituto Geográfico y Catastral, full n° 330).

Els enterraments esmentats són en concret tres, dos d'ells de costat i el tercer a uns 18 metres, tots buidats a la codina. Les seves característiques són:

Tomba n° 1:

Tipus: ovalada, amb cap quasi recte (A/C invertida). Excavada a la roca.

Orientació: Nord-Sud (peus-cap).

Mesures: Llargada total: 160 cm.

Amplada cap: 45 cm.

Amplada cos: 38 cm.

Amplada peus: 18 cm.

Fondària: 25 cm.

Distància encaix llosa de coberta/tomba: 22 cm (en aquest cas l'encaix és fet buidant una regata a aquesta distància de la fossa, a tot el seu voltant).

Tomba nº 2:

Tipus: ovalada amb peu recte (A/C).
 Excavada a la roca.
 Orientació: Nord-Sud (peus-cap).
 Mesures: Llargada total: 185 cm.
 Amplada cap: 45 cm.
 Amplada cos: 60 cm.
 Amplada peus: 33 cm.
 Fondària: 19 cm (molt erosionada).
 Encaix de coberta: no visible.

Tomba nº 3:

Tipus: ovalada amb peu recte (A/C).
 Excavada a la roca. A 35 cm de la nº 2.
 Orientació: Nord-Sud (peus-cap).
 Mesures: Llargada total: 100 cm.
 Amplada: 35 cm.
 Fondària: 12 cm.
 (Donem només aquestes mides, donat el seu mal estat de conservació).

Observació: Cal fer notar que les sepultures 2 i 3 corresponen, respectivament, a un adult i a un infant, si atenem les seves mesures. O és que la tomba suposadament infantil és en realitat una ossera de la major, reutilitzada? L'estat d'aquests enterraments no ens permet d'aclarir-ho, ja que avui són quasi del tot buits.

EL SERRAT DELS MORTS DE MARTORELL (SALLENT)

El que veurem ara és un veritable cementiri medieval, compost d'11 tombes fetes amb lloses, que correntment anomenem cistes. Es troba al vessant meridional de la muntanya del Cogulló, indret prou conegut pel seu poblat ibèric. Pertany al terme municipal de Sallent, i la seva localització cartogràfica és la que segueix: Longitud 5° 34' 40"; Latitud 41° 48' 50" (del mapa a escala 1:50.000 nº 363, ed. 1950, del Instituto Geográfico y Catastral).

Aquesta necròpolis no la descobrim pas ara. De fet, ja l'any 1924 F. Padró publicava la notícia de la seva existència (3). El que és cert, però, és que fins avui no ha merescut prou interès, pel que es veu, per ésser publicat més àmpliament. Intentem aquí corregir aquest «lapsus». Menys podem fer per l'estat actual de les sepultures, totes elles violades segurament ja

d'antic, i oferint en conjunt un aspecte ben lamentable, que per dissort, no és pas l'excepció en aquest tipus de jaciments arqueològics.

La disposició de les tombes és longitudinal, totes orientades cap a la mateixa direcció (és a dir, paral·leles). Són situades en un planell molt poc elevat, al costat del camí que mena a l'ermita romànica de Santa Magdalena de Bell-lloc. Les dues fosses més allunyades ho estan a uns 40 metres de distància. Només tenint en compte això, ja és evident que ens trobem davant d'un cementiri de certa importància. Cal fer notar que les 11 tombes que coneixem semblen poques davant les mesures del cementiri; és molt probable que d'altres restin encara soterrades.



Tombes n.ºs. 2 i 3 de can Riols (Navàs). Malgrat les violacions que han sofert, encara observarem un petit sediment de terra, amb bocins ossis, a l'interior.

L'orientació de les cistes, part important del ritus inhumatori cristià, és seguint l'eix Est-Oest, amb la capçalera mirant cap a llevant. Pertanyen al tipus 1 de la classificació proposada per a les cistes, és a dir, aquell que adjudiquem a les caixes fetes amb una o dues lloses als costats, a més de les extremes. Observem, però, en alguna tomba, la tendència a fer els laterals de 43 lloses; en d'altres casos no sabem el nombre total d'aquestes. De fet, l'erosió i d'altres elements no tan naturals, s'han encarregat d'arrancar aquests components lítics,

tan laterals com terminals, a cert nombre de tombes. De les que podem amidar la llargària total, 3 d'elles fan 1'60 m i una altra tan sols 0'70 m; sembla clara la darrera com a infantil. Les amplades encara són menys de fiar; és coneguda la tendència de les cistes a anar-se tancant, una vegada han estat buidades de la terra que contenen, que al mateix temps les protegeix. No es conserva, d'altra banda, cap material ni arqueològic ni antropològic, d'aquest cementiri, donades les circumstàncies adverses del seu estudi científic que ha patit.

Per cloure, cal dir que és prou raonable pensar en una relació entre aquest jaciment funerari i el nucli medieval que té més proper, Santa Magdalena de Bell-lloc. Allí s'hi bastí l'església romànica d'aquest nom, que tenim documentada ja l'any 1210. A redós de la construcció religiosa hi ha una sagrera, que els textos esmenten un segle més tard (4). Potser el lloc quedà prou atapeït per haver de fer el cementiri un xic apartat, a l'indret que suara hem estudiat.

MODELS DE TOMBES AL BAGES (5)

Establint d'antuvi dos grans blocs distints (el dels enterraments excavats a la roca i els excavats a terra) i deixant de banda els sepulcres immediatament anteriors en el temps, cal dir que, a grans trets, aquesta comarca presenta uns exemplars del tot concordants, com no podia pas ser altrament, amb la resta del territori català. Tot i així hi ha algunes petites particularitats que és bo de comentar. Utilitzant els tipus *petris* definits per Bolós/Pagès (6), veurem com hi ha un gran nombre de necròpolis amb tombes sense cap diferenciat (7), especialment del model C, per sobre de les antropomorfes (8). També ens podem adonar que hi ha dos subtipus: A/C (d'extrems rodons, però amb el peu recte) i F/G (capçalera rectangular i peu ardonit) que demostren que, per



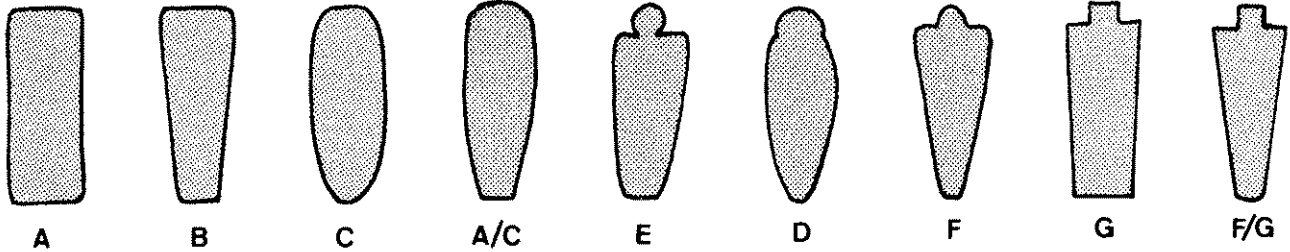
Una de les cistes del Serrat dels Morts de Martorell (Sallent). Observeu la presència d'una llosa a un costat i de dues a l'altre.

sota d'aquell esquema proposat, existeixen variacions locals, encara que no excessivament significatives.

Pel que fa al segon bloc, integrat pels diferents models funeraris excavats al sòl, val a dir que ni es troben tan ben fixats com els anteriors, degut, segurament, a la seva major utilització temporal que fa molt més difícil una datació concreta. Efectivament, partint dels models de secció triangular (hereus directes dels sepulcres de *tegulae* romans baix imperials, de la quarta centúria, i datables entre els segles VI i VIII, tot i que se n'han trobat exemplars més moderns), el costum o, millor dit, la pràctica d'inhumar els morts tot fent un clot rectangular recobert per lloses als laterals i a la coberta, va ser, per pràctica i fàcil de fer, molt estesa. Al Bages, hem vist que es podien distingir quatre maneres de fer el forat que, simplificant-les, es converteixen en dues de soles: la fossa sense lloses de protecció als costats, existint solament les que la co-

brien, i la caixa de pedra, també coneguda com a cista. Amb tot, no hem tingut a l'abast elements de datació clars per als respectius tipus i, d'aquesta manera, caldrà paral·lelitzar-les amb jaciments estratigràfics (9), els quals demostren que les tombes de lloses solen ser immediatament posteriors a les excavades a la pedra. Evidentment, tenint ben present, com hem dit més amunt, que ja apareixen molt abans, tal com hem pogut comprovar al Puig Cardener de Manresa i a la Plaça Vella d'Artés.

Així doncs, cal concloure dient que fan falta jaciments que permetin una periodització temporal mínimament completa, la qual es pot aconseguir gràcies a elements paral·lels ben datats i que es puguin posar en relació amb les tombes (10). Mentre això no s'esdevingui, haurem de seguir la nostra tasca pacient de recerca i classificació.



INVENTARI COMARCAL DELS DIVERSOS GRUPS D'ENTERRAMENTS MEDIEVALS LOCALITZATS, ORDENATS SEGONS LA SEVA TIPOLOGIA

Models excavats a la roca:

Tipus A: Tomba del Gegant (Castellfollit del Boix); Sant Pere de les Cigales, Vinya del Cal Mas, Vinya del Guitarra (Navàs); Sant Esteve i Sant Sebastià (Sallent).

Tipus B: Camps (Fonollosa); Còdol Bressol (Monistrol de Calders); Vinya de Cal Mas (Navàs); Sant Esteve i Sant Sebastià (Sallent); la Vila (Talamanca).

Tipus C: les Coromines (Aguilar); Mare de la Font (Cardona); el Mas Palomes (Castellfollit del Boix); Grau de Fals i Camps (Fonollosa); Viladordis (Manresa); Collet de les Caixes, Cal Garrifes, Vinya de Cal Mas (Navàs); Sant Esteve (Sallent); Sant Genís de la Vall dels Horts (Sant Fruitós de Bages); la Vila (Talamanca).

Tipus A/C: el Grauet (Aguilar); Vilamorós, Can Riols (Navàs).

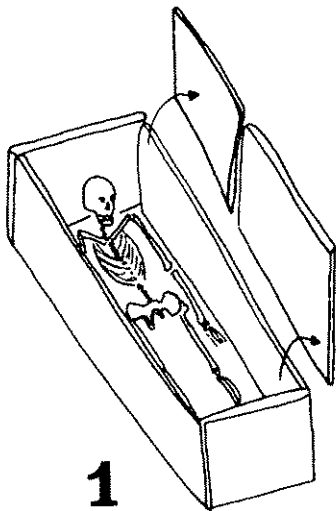
Tipus E: Sant Joan de Bergús (Cardona).

Tipus D: Camps (Fonollosa); Sant Joan de Bergús (Cardona); Cal Garrifes, Vinya del Guitarra (Navàs).

Tipus F: Sant Miquel, Viladordis (Manresa).

Tipus G: la Galilea (Cardona); la Seu (?) (Manresa); Sant Mateu de Bages.

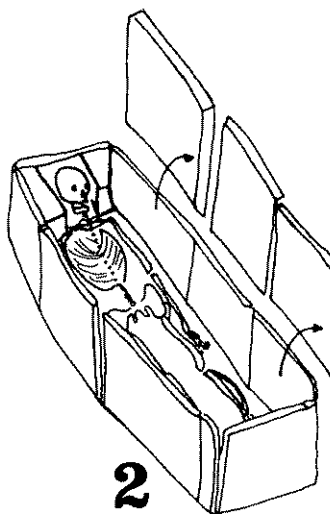
Tipus F/G: Sant Pere del Mont (Castellfollit del Boix); Sant Mateu de Bages.



1

Models excavats al sòl natural:

Tipus 1: (cista d'una o dues lloses laterals): els Fossars (Callús); Vinya del Giralt (Cardona); Casalot d'en Joan Mestre (Rajadell); Serrat dels Morts del Martorell (Sallent); Serrat Rodó (Santpedor).

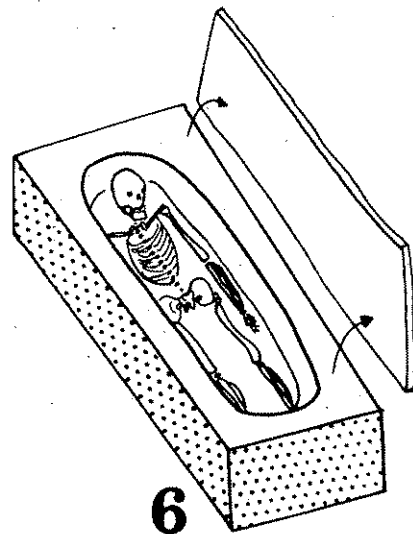
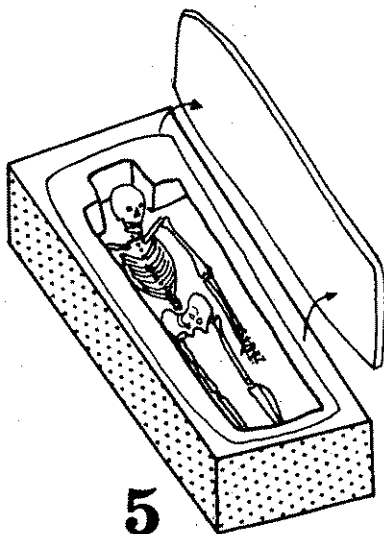
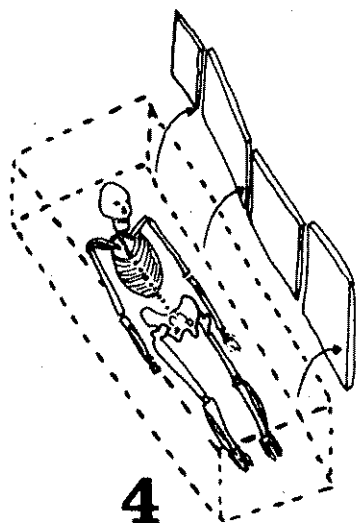


2

Tipus 2: (cista de vèries lloses laterals amb capçalera definida): Viladordis (Manresa).

Tipus 3: (cista de vèries lloses laterals): Plaça Vella (Artés); Clot de la Domènega, Partagàs (Calders); Viladellva, Turó dels Moros (Callús); Vironès (Cardona); Sant Pere (Castellfollit del Boix); la Seu, Viladordis (Manresa); Mas de la Vall, Turó del Mal Niu (Marganell); Solana del Racó de les Monges, la Porquerissa (Mura); la Creueta (Pont de Vilomara i Rocafort); Sant Martí de Serraïma (Sallent); el Restoble (Sant Mateu de Bages); Serrat Rodó i Serrat dels Morts (Santpedor).

Tipus 4: (fossa recoberta per lloses): Sant Marçal de Relat (Avinyó); Vilafruns (Balsareny); Santa Lúcia (Rajadell); Sant Pere de Serraïma (Sallent).



Model antropomorf excavat a la roca.

Model d'extrems rodons, dit vulgarment de «banyera».

NOTES

- (1) DAURA, Antoni; GALOBART, Joan: «Les tombes medievals excavades a la roca. El cas del Bages» a *Dovella*, nº 5, Manresa, 1982, pàgs. 13-23.
DAURA, Antoni; GALOBART, Joan: «L'arqueologia al Bages (II)» a *Les Fonts. Quaderns de Recerca i Divulgació*, nº 6, Manresa, 1983. Aquests inventaris foren completats per nosaltres mateixos al volum corresponent al Bages de la *Catalunya Romànica*. Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984.
- (2) Tant el jaciment ibèric, com els enterraments, li varen ésser mostrats per Maria Botey. L'estudi d'aquest oppidum es troba a: SÁNCHEZ, Eduard: *El poblament pre-romà a les valls mitjanes del Llobregat i el Cardener. El Cogulló, principal exponent (el poblament pre-romà al Bages)*, tesi de llicenciatura presentada a la Universitat de Barcelona l'any 1986 i becada per la Caixa d'Estalvis de Manresa, publicada recentment.
- (3) Vegeu aquesta publicació tan primerenca: PADRÓ, F.: «Les cistes de Martorell» a *Butlletí del Centre Excursionista Montserrat* nº 15-16, Manresa, 1924, pàgs. 28-33. De fet, alguns anys abans ja es coneixia la seva existència (SOLÀ, Fortià: *Història de Sallent*, Vic, 1921, pàg. 16).
- (4) Pel que fa a l'església, vegeu: JUNYENT, Francesc; MAZCUÑÁN, Alexandre; BENET, Albert: «El Bages» a *Catalunya Romànica* vol. XI. Barcelona, DIGEC, 1984, pàg. 368. Per a la sagrera, a més de l'anterior: PADRÓ, F. «Suposicions i història de la sagrera de Santa Magdalena de Bell-lloc» a *Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages* nº 126, Manresa 1929.
- (5) És precís dir que hem seguit les pautes marcades per l'Institut d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, el qual aplegà en un volum miscel·lani un conjunt d'articles monogràfics referents al fenomen funerari d'aquesta època. Malgrat tractar-se d'una primera síntesi, que haurà de ser completada i modificada a través de noves recerques i descobriments, es fa imprescindible seguir-la per treballar metodològicament. RIU, Manuel (director): «Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya. Annex 1 d'Acta Mediaevalia», Barcelona, 1982.
- (6) BOLÓS, Jordi; PAGÈS, Montserrat: «Les sepultures excavades a la roca» a *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*. Barcelona, 1982, pàgs. 59-103.
- (7) Són datables dels segles VIII-IX i poden ser rectangulars (tipus A), trapezials (B), d'extrems arrodonits (C) o pisciformes (D).
- (8) Poden tenir el cap en forma de ferradura (model E), amb les angles de la capçalera i el peu rodons (F) o bé amb el cap, les espatlles i, en general, tots els angles rectes. Eren plenament utilitzades en el decurs dels segles X i XI.
- (9) RIU, Manuel: «Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya» a *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*, Barcelona, 1982, pàgs. 29-57; OLLICH, Imma: «Tipologia de les tombes de la necròpolis medieval de l'Esquerda (Osona)» a *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*. Barcelona, 1982, pàgs. 105-153. En el primer article s'explica que a Sant Sebastià de Sull apareixen ja cistes als segles IX i X per generalitzar-se en la centúria següent (XI). A l'Esquerda, en canvi, no serà fins als segles XII i XIII que s'enterra dins cistes, en un nivell immediatament superior a l'ocupat per les tombes antropomorfes.
- (10) Convé recordar aquí que hi ha dos cementiris relativament ben datables: Sant Marçal (Avinyó) i Sant Martí de Serraiima (Sallent). El primer anava acompanyat d'un dipòsit funerari de ceràmica grisa dels segles XII-XIII. L'altre semblava ser coetani a l'edifici romànic del segle XII.

Antoni Daura i Jorba

Arqueòleg

Llicenciat en Història

Joan Galobart i Badal

Arqueòleg

Estudiant d'Història